International Accountability Platform for Belarus

Дадатковае паседжанне АБСЕ па чалавечым вымярэнні (чэрвень 2026 года)

Асноўны даклад Андрэа Хубер, кіраўнічкі Міжнароднай платформы па прыцягненні да адказнасці для Беларусі (IAPB)

Паважаная спадарыня Старшыня,
Вашы Эксцэленцыі,

Для мяне вялікі гонар сёння выступаць перад вамі.

Як ужо адзначыў папярэдні прамоўца, катаванні і жорсткае абыходжанне застаюцца рэальнасцю для занадта вялікай колькасці людзей.

Задача, якая стаіць перад намі, заключаецца не ў тым, ці варта забараніць катаванні. Міжнародная супольнасць ужо зрабіла гэты выбар. Забарона катаванняў з'яўляецца адной з найбольш выразных і агульнапрызнаных нормаў міжнароднага права, а таксама абавязацельстваў АБСЕ. Задача заключаецца ў тым, як дзейнічаць супольна, каб прадухіляць катаванні і забяспечваць прыцягненне да адказнасці ў выпадках парушэння гэтай забароны, у тым ліку ў кантэксце злачынстваў, звязаных з масавымі цяжкімі злачынствамі.

Гэтыя абавязацельствы не з'яўляюцца абстрактнымі памкненнямі -- ва ўсякім выпадку, не для ахвяр і пацярпелых. Яны закліканыя абараняць чалавечую годнасць.

Яны пераклікаюцца з больш шырокімі прынцыпамі Статута ААН, пра якія варта нагадаць. У сваёй прэамбуле Статут абвясціў рашучасць "зноў зацвердзіць веру ў асноўныя правы чалавека, у годнасць і каштоўнасць чалавечай асобы (...), а таксама стварыць умовы, пры якіх могуць забяспечвацца справядлівасць і павага да абавязацельстваў, што вынікаюць з дагавораў і іншых крыніц міжнароднага права".

Сёння я хацела б спыніцца на незаменнай ролі гэтых прынцыпаў на практыцы, а таксама на тым, як праз шматбаковыя дзеянні яны могуць спрыяць прыцягненню да адказнасці за катаванні і жорсткае абыходжанне. Я зраблю гэта на прыкладзе Беларусі і працы Міжнароднай платформы па прыцягненні да адказнасці для Беларусі (IAPB), якая была створана як прамы і практычны наступны крок у рамках працягу працы Маскоўскага механізму АБСЕ.

Прыклад IAPB дэманструе сілу супольных дзеянняў. Ён паказвае, як такія дзеянні могуць спрыяць захаванню праўды і адкрываць шляхі да справядлівасці з улікам доўгатэрміновай перспектывы ва ўмовах бягучага крызісу ў галіне правоў чалавека.

У святле падаўлення іншадумства ў Беларусі пасля прэзідэнцкіх выбараў і паведамленняў аб глыбокай хвалі рэпрэсій у жніўні 2020 года 17 дзяржаў-удзельніц задзейнічалі Маскоўскі механізм.

Дакладчык устанавіў, што парушэнні правоў чалавека былі "масавымі і сістэматычнымі і даказанымі па-за ўсякім сумневам", у тым ліку добра задакументаваныя выпадкі катаванняў і агульную беспакаранасць.

У рэкамендацыях дакладу ўтрымліваўся заклік дакументаваць парушэнні з мэтай прыцягнення да адказнасці вінаватых з ліку беларускіх сілавікоў, а таксама іх кіраўнікоў.

Гэтыя рэкамендацыі паспрыялі стварэнню Платформы IAPB у сакавіку 2021 года.

Гэта мела важнае значэнне па некалькіх прычынах.

Па-першае, гэта прадэманстравала, што шматбаковыя дзеянні не абавязкова заканчваюцца толькі публікацыяй дакладу; яны могуць ствараць аснову для канструктыўных наступных мер і прыцягнення да адказнасці. Стварэнне IAPB дазволіла ўвасобіць некаторыя рэкамендацыі дакладу ў канкрэтныя вынікі.

Па-другое, гэта стала прыкладам інавацыйнай мадэлі прыцягнення да адказнасці. Створаная пры падтрымцы кааліцыі дзяржаў, Платформа IAPB уяўляе сабой арыентаваны на пацярпелых механізм грамадзянскай супольнасці па дакументаванні, які дзейнічае ў маштабах усёй краіны і займаецца зборам, захаваннем і аналізам доказаў сур'ёзных міжнародных злачынстваў, здзейсненых у Беларусі. Гэта кансорцыум, які складаецца з DIGNITY у якасці вядучай арганізацыі, Праваабарончага цэнтра "Вясна", Міжнароднага камітэта па расследаванні катаванняў, а таксама Redress у якасці арганізацый-сузаснавальнікаў.

Такая структура мае значную дададзеную вартасць. Збіраючы доказы па ўсёй краіне каардынаваным і сістэматычным чынам, на аснове адзіных стандартаў, метадалогій і працэдур атрымання згоды, яна стварае прафесійную і надзейную доказную базу для органаў крымінальнага правасуддзя. Доказы сістэматычна захоўваюцца ў абароненых сховішчах, што зніжае фрагментацыю і умацоўвае перспектывы прыцягнення да адказнасці ў будучыні.

Па-трэцяе, прыклад IAPB паказвае, што шматбаковыя кааліцыі гатовыя браць на сябе гэтую ролю, калі нацыянальныя інстытуты не жадаюць займацца парушэннямі міжнароднага права.

Нарэшце, усе гэтыя аспекты дэманструюць актуальнасць механізмаў АБСЕ ва ўмовах адсутнасці нацыянальных сродкаў прававой абароны.

На жаль, парушэнні, задакументаваныя ў Беларусі ў рамках Маскоўскага механізму 2020 года, не засталіся ў мінулым. Яны працягваліся і ў наступныя гады, што робіць бягучую

працу ІАРВ па дакументаванні незаменнай для забеспячэння правасуддзя для пацярпелых.

Камітэт ААН супраць катаванняў, Маскоўскі механізм 2023 года, Група незалежных экспертаў ААН па Беларусі і Спецыяльны дакладчык ААН па Беларусі пацвердзілі дакладнасць сцвярджэнняў аб катаваннях і жорсткім абыходжанні, якія працягваюцца і сёння.

У рамках расследавання паводле артыкула 20, праведзенага ў 2022 годзе, Камітэт супраць катаванняў заявіў, што сабраная ім інфармацыя прыводзіць да "непазбежнай высновы аб тым, што катаванні з'яўляюцца сістэматычнай практыкай у Беларусі", далей адзначыўшы, што (...) "відавочна (...), што паведамленні пра выпадкі катаванняў не ўзнікалі выпадкова ў пэўным месцы або ў пэўны час, а сведчаць аб звыклым, шырока распаўсюджаным і наўмысным характары такой практыкі як мінімум на значнай частцы тэрыторыі".

Распаўсюджанасць беспакаранасці робіць пытанне прыцягнення да адказнасці яшчэ больш актуальным.

Калі дзяржаўныя служачыя і палітычныя лідэры прыцягваюцца да адказнасці за сур'ёзныя парушэнні, гэта служыць сігналам аб тым, што такія дзеянні будуць мець наступствы. Гэта сцвярджае годнасць пацярпелых. Гэта з'яўляецца неабходнай умовай для рэабілітацыі і кампенсацыі шкоды. Гэта дапамагае аднавіць давер да інстытутаў. І, што важна, гэта можа служыць стрымальным фактарам ад будучых парушэнняў.

Беспакаранасць, наадварот, -- гэта не проста адсутнасць правасуддзя, а ўмова, якая стварае магчымасць для новых парушэнняў.

Досвед Беларусі, зноў жа, добра гэта дэманструе.

Група незалежных экспертаў ААН па Беларусі ў сваім дакладзе за 2025 год звязвае беспакаранасць за катаванні з дзесяцігоддзямі аўтарытарнай улады, эрозіяй дэмакратычных інстытутаў і не прыцягненнем вінаватых да адказнасці. У дакладзе адзначаецца, што са шматлікіх заяў аб катаваннях не вынікала ніякіх рэальных расследаванняў або рэформаў, што ўмацавала сістэму, у якой сілавыя структуры маглі дзейнічаць, не асцерагаючыся наступстваў.

Вяртаючыся да пытання шматбаковага супрацоўніцтва, міжнароднае права прызнае, што папярэджанне катаванняў з'яўляецца агульнай адказнасцю. У сваім рашэнні па справе "*Бельгія супраць Сенегала*" Міжнародны Суд ААН пацвердзіў, што Канвенцыя супраць катаванняў прадугледжвае абавязацельствы ўсіх бакоў, адзначыўшы, што "дзяржавы-ўдзельніцы Канвенцыі пераследуюць агульны інтарэс у тым, каб, з улікам іх агульных каштоўнасцяў, акты катаванняў прадухіляліся, а ў выпадку іх здзяйснення вінаватыя не карысталіся беспакаранасцю. [...] Гэты агульны інтарэс прадугледжвае, што разгляданыя абавязацельствы з'яўляюцца абавязацельствамі любой дзяржавы-ўдзельніцы перад усімі іншымі дзяржавамі-ўдзельніцамі Канвенцыі".

Гэты прынцып глыбока сугучны чалавечаму вымярэнню. Як гаворыцца ў Маскоўскім дакуменце 1991 года, дзяржавы-ўдзельніцы "катэгарычна і канчаткова заяўляюць", што

абавязацельствы ў галіне чалавечага вымярэння "з'яўляюцца пытаннямі, якія прадстаўляюць непасрэдны і законны інтарэс для ўсіх дзяржаў-удзельніц і не адносяцца да ліку выключна ўнутраных спраў адпаведнай дзяржавы".

Зноў жа, Платформа ІАРВ з'яўляецца практычным увасабленнем гэтага прынцыпу.

З моманту свайго стварэння Платформа сабрала сведчанні больш чым 2 000 пацярпелых і атрымала доступ да дзясяткаў тысяч пацвярджальных дакументаў. Яна таксама стварыла шырокае сховішча матэрыялаў з адкрытых крыніц, якое змяшчае больш за 2 мільёны файлаў.

Аднак дакументаванне -- гэта не проста збор доказаў, а міжнароднае правасуддзе -- гэта не спрынт, а марафон. Яно будуецца дакумент за дакументам, год за годам, справа за справай.

За амаль 30 гадоў працы ў сферы правоў чалавека я сутыкалася з пытаннем прыцягнення да адказнасці за найцяжэйшыя міжнародныя злачынствы незлічоную колькасць разоў. Як правіла, у такіх сітуацыях правасуддзе надыходзіць праз многія гады, нават дзесяцігоддзі, пасля здзяйснення парушэнняў.

Напрыклад, імкненне дамагчыся правасуддзя за злачынствы, здзейсненыя чырвонымі кхмерамі ў 1975-1979 гадах, наглядна гэта дэманструе. Хоць следчыя і пракуроры сутыкнуліся з вялізнымі цяжкасцямі, Надзвычайным палатам у судах Камбоджы (ECCC) усё ж удалося дамагчыся шэрагу гістарычных абвінаваўчых прысудаў у дачыненні да вышэйшых кіраўнікоў чырвоных кхмераў, адказных за масавыя зверствы. Аднак большая частка доказаў была знішчана, месцы злачынстваў прыйшлі ў непрыдатнасць, афіцыйныя дакументы аказаліся няпоўнымі, а незлічоныя сведкі памерлі, альбо іх памяць пра падзеі аслабла.

Урок відавочны: з кожным днём, калі доказы застаюцца незадакументаванымі, дамагчыся справядлівасці становіцца ўсё больш складана.

Менавіта таму шматбаковая падтрымка якаснага дакументавання ў рэжыме рэальнага часу мае такое вырашальнае значэнне для міжнароднага правасуддзя. Сёння тэхналагічны прагрэс карэнным чынам змяніў нашы магчымасці па захаванні доказаў. Мільёны людзей маюць у кішэні прылады, здольныя фіксаваць парушэнні ў момант іх здзяйснення.

Акрамя таго, даследаванні па адкрытых крыніцах дазваляюць следчым збіраць і пацвярджаць доказы, у тым ліку спадарожнікавыя здымкі, відэа, фатаграфіі, дадзеныя геалакацыі і публікацыі ў сацыяльных сетках.
Дзякуючы дбайнай праверцы і аналізу гэтыя матэрыялы могуць дапамагчы ўстанавіць факт здзяйснення злачынстваў, вызначыць патэрны парушэнняў і выявіць меркаваных вінаватых.

Сучасныя тэхналогіі забяспечваюць такі маштаб і аператыўнасць збору доказаў, што гэта было б немагчыма ўявіць, калі я пачынала працаваць у сферы правоў чалавека ў 1990-я гады.

Працэсы ажыццяўлення правасуддзя ў найбліжэйшыя дзесяцігоддзі зведаюць рэвалюцыйныя змены дзякуючы тэхналагічным магчымасцям і намаганням па дакументаванні, якія прадпрымаюцца сёння.

Мы можам інвеставаць у будучую адказнасць і ў правасуддзе заўтрашняга дня.

Аднак для дасягнення гэтай мэты аднаго толькі дакументавання недастаткова. Каб забяспечыць прыцягненне да адказнасці, доказы павінны быць пакладзены ў аснову расследаванняў і судовага пераследу.

Ключавая роля тут па-ранейшаму належыць дзяржавам. Менавіта яны павінны замацаваць універсальную юрысдыкцыю ў сваім заканадаўстве і прымяняць яе на практыцы; менавіта яны павінны ініцыяваць расследаванні і крымінальны пераслед; менавіта яны могуць перадаваць справы ў міжнародныя суды, а таксама ствараць міжнародныя механізмы прыцягнення да адказнасці і падтрымліваць іх, тым самым адкрываючы шляхі да правасуддзя для пацярпелых.

У заключэнне, дазвольце мне прадставіць некалькі рэкамендацый:

Па-першае, дзяржавы павінны працягваць падтрымліваць незалежныя ініцыятывы па дакументаванні, якія збіраюць доказы парушэнняў міжнароднага права.

Па-другое, дзяржавы павінны рабіць актыўныя крокі, якія дазваляюць нацыянальным і міжнародным механізмам прасоўваць расследаванні. У дачыненні да Беларусі Платформа ІАРВ прадставіла шэраг варыянтаў прыцягнення да адказнасці ў сваім дакладзе "*Шляхі забеспячэння адказнасці для Беларусі*".

Па-трэцяе, дзяржавы-ўдзельніцы павінны працягваць выкарыстоўваць інструменты АБСЕ. У выпадку Беларусі, з улікам сур'ёзных парушэнняў правоў чалавека, было б мэтазгодна прызначыць Дакладчыка для ліквідацыі часовых і прадметных прабелаў у бягучым дакументаванні і ацэнцы.

Спадарыня Старшыня,

Занадта часта шматбаковае супрацоўніцтва абмяркоўваецца ў абстрактных катэгорыях. Мы гаворым пра інстытуты, дэкларацыі і дыпламатычныя працэсы. Але шматбаковасць важная таму, што яна здольная даваць практычныя вынікі ў сферы правасуддзя.

Мы бачым перспектыву прыцягнення да адказнасці на аснове сучаснага дакументавання на прыкладзе Сірыі, дзе шматгадовая дбайная праца грамадзянскай супольнасці па захаванні доказаў цяпер падтрымлівае працу па прыцягненню да адказнасці ў некалькіх юрысдыкцыях -- тое, што калісьці здавалася недасяжным.

Напрыканцы я хацела б выказаць сваё захапленне і глыбокую павагу незлічоным праваабаронцам, якія смела і непахісна, з вялікай рызыкай для сябе, бяруць на сябе абавязацельства заяўляць аб парушэннях правоў чалавека, кіруючыся перакананнем, што Ўсеагульная дэкларацыя правоў чалавека і абавязацельствы АБСЕ ў галіне чалавечага вымярэння павінны -- і могуць -- стаць рэальнасцю.

Шчыра дзякую.